

УДК 821.09:165.023.1

DOI: 10.18523/2618-0537.2022.3.75-81

Горідько Ю. Л.

**«ЩОБ НЕВИМОВНІСТЬ, ВЕЛИКУ,
ЯК ВІЧНІСТЬ, ПЕРЕДАТИ СЛОВАМИ...».**
Проблема поетичного та людського покликання
у романі Г. Броха «Смерть Вергілія»

Твій шлях – поезія, але мета твоя – поза межами самої поезії...
(Герман Брох «Смерть Вергілія»)

У статті йдеться про вічну й завжди актуальну проблему творця і творіння, порушену австрійським письменником першої половини ХХ століття Германом Брохом у романі «Смерть Вергілія». Брох дає власну інтерпретацію наміру античного поета наприкінці життя знищити свій найдовший твір, один із вершинних зразків давньоримської літератури – «Енеїду», осмислюючи у такий спосіб його творчість (а також і свою) як прагнення до пізнання істини. Австрійський письменник, відповідно до власної теорії цінностей, акцентує на християнській складовій непростого рішення Вергілія, стверджуючи, що справжній обов'язок поета – не в служінні красі, а в тому, щоб «будити і йти на поміч». Водночасній присутності у творі античності, середньовіччя і сучасності народжуються нові сенси, пов'язані з проблемою поетичного та людського покликання.

Також акцентовано увагу на творенні Брохом власного орфічного (вергіліївського) міфу, де через прагнення пізнання Вергілій прийшов до Бога-Спасителя, на процесі відмирання старих пріоритетів і народження нових у неосяжних глибинах душі античного поета, що болісно звільняється від орфізму й доєднується до найважливіших християнських цінностей – любові до людини, служіння, смирення, самозречення та милосердя.

Ключові слова: «тотальне зображення», «теорія цінностей», творець, творіння, пізнання, істина, краса, жертва, служіння, зречення.

Коли читаєш роман Германа Броха «Смерть Вергілія», захоплюєшся неймовірно великою кількістю смислів, буттєвих і мистецьких проблем, порушених у ньому. Зрештою, розумієш, що це, великою мірою, глибоко відрефлексована філософсько-художня інтерпретація однієї теми – теми творчості, творення, творця, а все інше – різноманітні варіації на цю тему або багаторазовий огляд її з кількох точок зору. Автор, озвучивши певну думку, в романі трансформує її, варіює, ба навіть заперечує. І тому в цьому тексті найцікавішим є спостереження за роботою живої думки, за авторським мисленням як творчим актом, як творенням, де сам Брох усе пояснює, розтлумачує багато разів, і де все, однак,

здається складним, незрозумілим, затемненим, незбагненим. Звісно, тут частково знайшла відображення актуальна в модерністській літературі проблема зужитості мови, відповідь на кризу мови як засобу репрезентації, що відбулася в епоху fin de siècle (Ф. де Соссюр читав свої лекції з лінгвістики (починаючи з 1906 року) про те, що немає безпосереднього зв'язку між лінгвістичним знаком і означуванним; а В. Шкловський в есеях «Воскресіння слова» та «Мистецтво як прийом» (у 1914 і 1917 рр.) говорив про «мертвість» мови через її надужитість). Слово потребувало «воскресіння». Сміслова «порожність» загальноживаних висловів була очевидною. Австрійський письменник, сучасник мовної

дискусії, ніби намагається подолати цю проблему, ретельно відбираючи слова, образи, метафори, порівняння, докопуючись до істини, до точнішого, виразнішого висловлювання. Та шукаючи поетичне слово, він, водночас, його захоплював, досягаючи ефекту недомовленості, бо намагався говорити про вічне, незбагненне, а отже, невимовне. «...Потрібна далєбі нова, ще не була, неземна мова, й підступитися до мови такої у нікудишніх віршиках було просто зухвальством – безплідними намаганнями і блюзнірським зухвальством!» [4, с. 86]. Проте прагнення довершеної мови тут не заради краси, а для пізнання єдності Буття та відтворення цієї єдності. Тож спостерігаємо пошук універсальної мови пізнання [7].

У романі «Смерть Вергілія» (1945) (на основі раніше створеної новели «Повернення Вергілія» (1937)) Брех досягає висот у творенні унікальної ритмічної якості тексту, задає своєрідний темп словесного плину, створює захопливу архітектоніку роману, наснажує потужними сугестивними психоемоційними елементами, створює дивовижний хронотоп, де профанний світ історії поєднується з сакральним світом вічної природи. Цей твір наповнений істинами реального і метафізичного ряду. Але все концентрується навколо питання творчості, творення, поетичного покликання та його кореляції з проблемою сутності буття. Саме на цьому ми й зосередимо свою увагу.

У різні епохи проблема сутності мистецтва, поета, поетичної творчості була предметом численних інтерпретацій. Неординарні підходи у тлумаченнях спостерігаємо і на межі XIX та XX століть, у часи модернізму. Ключовим образом у цих роздумах, своєрідним орієнтиром, був, звісно ж, Орфей. Герман Брех долучився до розмірковування над цією проблемою, вибравши доволі оригінальний підхід: він звернувся до історії про намір давньоримського поета Вергілія знищити своє велике творіння – «Енеїду». Йому вдалося дати свій варіант прочитання цієї ситуації, вийшовши на велику кількість різних надважливих онтологічних питань. Брех наважився протиставити Орфею Вергілія. Крім того, живучи в добу «розірваного світу», «сутінок Європи», великої кризи в рідній Австрії, переживаючи власну творчу кризу, письменник вирішує і особисті проблеми. Маємо своєрідну нарративну терапію, що полягає «у створенні людиною таких історій про себе, у яких емоційне навантаження, завдане певними діями або рутинною, може бути зняте або принаймні спрямоване в інший бік» [10, pp. 375–376]. Це, справді, істо-

рія не тільки про античного поета Вергілія чи міфічного Орфея, це історія про австрійського письменника XX століття Германа Бреха та творця як такого. Маємо емоційний метамонолог Вергілія-Бреха про велике страждання генія, що пов'язане не так із фізичними муками, життєвими негараздами, як із трагедією творчості. Це те, що геніальний, але невизнаний, Гельдерлін виразив у «Смерті Емпедокла», те, що намагався висловити великий Гете у «Торкватто Тассо», – нездоланне метафізичне протистояння поезії і життя, духу генія і грубої матерії реальності. І як єдиний вихід – жертвна спокута. Емпедокл свідомо падає у кратер Етни, Тассо божеволіє, Вергілій бажає спалити своє велике творіння. Усі вони прагнули «неможливого», «нездійсненого», «невимовного»...

Брех був неординарною особистістю, він професійно захоплювався математикою, фізикою, масовою психологією, політикою, соціологією і філософією, при цьому любив мистецтво, знався на естетичних проблемах. Та усвідомлюючи всю складність світу, прагнучи пізнати істинну суть буття (категорія «пізнання» особливо захоплювала його), письменник пройшов через розчарування як у суто наукових методах пізнання дійсності, так і мистецьких. Однак, набувши універсального бачення світу (а йому це вдалося), він намагався створити художній твір, що міг би втілити цю універсальність. Прагнення до всеохопного (тотального) відображення реальності потребувало від Бреха поєднання літератури з філософією, релігією, етикою, а часом і містикою – «тотального» жанру, «поліісторичного» або теоретико-пізнавального (визначення самого письменника) роману, що є «спільною формою всіх засобів поетичного вираження». Бо ж мистецтво, неспроможне відтворити тотальність світу, за Брехом, не є мистецтвом, а мета мистецтва – «пригадати сутнісний світ, а не прикрашати його» [4, с. 77]. Це був пошук шляху відображення універсального пізнання світу і себе, що розпочався ще в 1909 р. («Математична містерія», «Чотири сонети про метафізичну проблему пізнання дійсності» тощо). Експеримент продовжився у художніх текстах – романах «Сновиди», «Мара», «Невідома величина», у збірці новел «Знаки Зодіаку». Однак і тут на митця чекала поразка: він зневірився навіть у своєму вершинному романі – «Смерть Вергілія».

Очевидно, розмірковуючи над біографією великого римського поета, а особливо над історичним фактом бажання Вергілія перед смертю спалити «Енеїду», Брех припустив, що поет пережив розчарування, пов'язане з пізнанням,

подібне до його власного. Тому, напевно, всі свої роздуми, рефлексії він виразив через Вергілія. Дещо, можливо, вільно і зухвало, але дуже емоційно, поетично й переконливо (тут маємо справу зі своєрідним літературним апокрифом, модерністською історичною метапрозою).

Відомо, що Вергілій створив один із найважливіших творів у давньоримській літературі, повністю виконав усі завдання, покладені на нього: показав історію роду Октавіана, провівши її від Енея (сина царя Анхіза та богині Венери), у такий спосіб довівши божественне походження влади Октавіана, художньо змалював історію заснування великої держави – Риму. Прагнувши досягти довершеного тексту (планував працювати над ним упродовж трьох років), він відправився у подорож Грецією та Малою Азією, де під час огляду міста Мегара несподівано захворів. Повертаючись до Італії, у портовому місті Брундизій Вергілій помер (у 19 р. до нашої ери).

Австрійського письменника бентежать питання наміру античного автора перед смертю спалити свій шедевр «Енеїду» та пов'язана з ним проблема поетичного та людського покликання. На початку роману Броч озвучує припущення (доволі відоме), що Вергілій бажав знищити «Енеїду» через усвідомлення того, що він у ній «прославляв», а не «зображував». Зокрема, на 19-й сторінці (за українським перекладом Олекси Логвиненка 2014 р.) звучать ці слова: «...це був і народ, римський народ, чий дух і чия честь він, Публій Вергілій Марон, звичайний селянський син з Анд із-під Мантуї намагався не лише змалювати, а просто-таки уславити! Авжеж. Уславити, а не лише змалювати – ось у чому була його помилка». Та, як стверджує Броч, «...лише завдяки помилці, в обійми чий неминуче потрапляє людина, ти починаєш шукати і стаєш тим, ким і є – людиною-шукачем...» [4, с. 97].

І ось у всьому тексті ми спостерігаємо, як автор поглиблює цю ідею християнським аспектом. Аж до того, що підносить поета до рівня Христа. Бо покликання поета і людини – це мати здатність прийти на допомогу. Кажуть, що Броч – іудей, який наприкінці життя перейшов до католицизму, – християнізував Вергілія більше, аніж це зробив сам Данте.

Вергілій Броча, за його відомою теорією цінностей (центральною у світогляді австрійського автора), перебуває в ситуації порогу, кризового стану, який завершується звільненням від попередніх оманливих переконань і набуттям істинних у смерті. Це шлях остаточного пізнання. Останні 18 годин життя Вергілія (що є предметом зображення у романі) – це фактичний шлях

тяжко хворого поета на ношах із корабля імператорської кавалькади, який прибув у Брундизій, через припортовий майдан до покоїв у імператорському палаці, захищеному римськими легіонерами, преторіанцями. Крім того, це символічні мандри Вергілія, оточеного стінами кімнати в Цезаревих покоях, усім світом (через марення, сновидіння, спогади), усіма місцями, де він побував у минулому житті. Адже у кожного великого поета, певно, є свій Рим. Рим як символ здійснення мрій і устремлінь (це прагнення до слави, величі, визнання, до набуття божественності). Але є і своя Греція, своя Мантуя, свої Анди (рідний край Вергілія) – свої першоджерела, до яких летить душа, щоб наповнитися силою, щоб набратися духовної чистоти і прозорості, щоб зберегти жадання пізнати істину. Врешті-решт, у фіналі ця мандрівка переходить у потойбічні візії.

Хронотоп роману на експліцитному рівні збігається з добою Октавіана Августа. Та поруч із дискурсом реального історичного автора «Енеїди» постає літературний – християнізований образ Вергілія. Це цілком логічно для Брочового прагнення «тотального зображення», оскільки література була для нього засобом пізнання і осягнення істини, світу, людини.

У романі у діалог вступають античність, середньовіччя і сучасність. В одночасній присутності вони народжують нові сенси. Адже єдиним локусом існування логіки індивіда у ХХ ст. (у цьому випадку – Броча) є своєрідна межа діалогу між культурами. Сенси цих культур не є вищими чи нижчими, адже кожен із них претендує на універсальність, унікальність, досконалість [2].

За тією самою теорією цінностей Броча абсолютною первинною цінністю є Бог, що єдиний здатний зняти болісне протистояння самотньої особистості та ірраціонального, сповненого смертю буття. І саме доба середньовіччя, за його переконанням, мала ідеальний ціннісний центр, вищу цінність, якій підпорядковувалися усі інші, – це віра в християнського Бога. Бажанням пізнати Бога пройнята і «Комедія» Данте, що на неї посилається Броч. На думку деяких дослідників, Данте «розглядав власні поетичні досягнення як шлях до Бога» [3, с. 111]. А Гарольд Блум оцінює поему «не як істину і не як вигадку, а як шлях пізнання Данте» [3, с. 114]. «Коли досконало відчувати щось, про що знаєш, то не потрібно визначати, правда це чи ні; важить, що це глибоке особисте знання» [4, с. 115]. Іноді ми позначаємо таке знання словом «любов», стверджує Блум, бо шлях пізнання Данте – Беатріче.

Але «Енеїда», на думку Вергілія, не стала пізнанням, і тому має бути знищеною.

Та шляхом пізнання став роман Броха про Вергілія.

У часи середньовіччя вважали, що Вергілій передбачив прихід християнської ери. Відомо, що у четвертій еклозі його «Буколік» ідея повернення до золоті доби дивовижним чином поєднується з мотивом очікування на Спасителя. Очевидно, що саме тому Данте Аліг'єрі у «Божественній комедії» зробив Вергілія своїм наставником і провідником, проте лише Пеклом і Чистилищем, та й величні давньогрецькі й давньоримські філософи і поети – Платон, Сократ, Гомер, Горацій тощо – розмістилися як язичники на околицях Пекла.

Брох свідомо відсилає читача до «Божественної комедії», однак творить власний орфічний міф (а можливо, новий вергіліївський міф), змінюючи дантівський сюжет щодо посмертної долі Вергілія. В останній, четвертій частині «Етер. Повернення на батьківщину» (Äther – Die Heimkehr) з'являються описи, які вказують на перебування поета в раю: «...відслонилась запона небесної бані, й зненацька небеса засіяли дивовижним яскравим світлом...», «обернулось тоді кристалічне сіяння на цілісність всесвіту, і в кристалічній сіянні злилося все небесне й земне...», «первозданне світіння й було повнотою буття» [4, с. 469]. І хоча це потойбічні візії, та, на відміну від Данте, Брох приводить Вергілія до раю. Чому це можливо?

Шляхом довгих розмірковувань, діставань нових смислів із історії про намір великого Вергілія спалити «Енеїду», розмислів про власне письменницьке покликання, Брох приходив до розуміння того, що обов'язок будь-якого мистецтва – здобувати істину й виражати її шляхом самопізнання.

Вергілій же лише на схилі життя усвідомив, що його поезія від початку самого і до кінця, «...від “Етни” й аж до “Енеїди” у своїй сліпоті слугувала і віддавалася лише красі, самовдоволено обмежувалась тим, що прикрашала вже давно задумане і продумане, давно уже пізнане, відмовляючись від справжнього внутрішнього розвитку. Він на собі, на власнім житті і на власній творчості пізнав ремісництва спокусу, пізнав спокусу підмін, яка ставить те, що породжено, замість того, що його породило, ставить гру замість єднання, замість неспинного живого творення – що-небудь застигле, ставить красу замість пізнання» [4, с. 137].

Тож поет вважає, що все своє життя служив земній красі, однак зараз, перед смертю, йому відкрилась її позірність і пустота:

*...das Geschehen der Schönheit
Als das, was es ist, als das? Was die Schönheit ist,
Als das Unendliche im Endlichen,
Als die irdische Scheinunendlichkeit
Und darum Spiel,
Als das Unendlichkeitsspiel des irdischen Menschen
in seiner Indrischkeit
Als das Sinnbildspiel an der äußersten irdischen Grenze,
Schonheit, das Spiel an sich...*

*(...діяство краси –
Нескінченне в скінченному,
Примарна земна нескінченність,
А тому – лише гра,
Гра в нескінченність, гра земної людини в її
земній минуцості,
Гра у символи на останній земній межі,
Краса, гра в собі...
Солодкий самообман, яким себе знову і знову
тішають,
утеча в красу, гра у втечу;
і ось відкривається людям гра самого мистецтва,
цього слуги краси,
відкривається відчай його і відчайдушні потузи
зі звуків зі слів, із каміння, із фарб – з буття
тлінного щось нетлінного вчинити) [4, с. 117].*

І хоча голос Луція (співрозмовника – чи то реального, чи то уявного) заперечує йому: «...краса й істина становлять одне ціле з реальністю... Істина єднається з красою в безсмертті...», для Вергілія – це «мова нудного літературного і філософського скніння» [4, с. 252]. Для нього є «лиш одна реальність – реальність любові». А в «Енеїді», на його думку, немає істини, немає любові – лише краса. Краса, що любить оплески. Істина ж любить – тишу.

Відбувається кардинальна зміна цінностей, відступ від орфеїзму. Красі прозрілий поет намагається протиставити щось вагомніше, істинніше, що відкривається йому в передчутті смерті: «Die Pflicht, die irdische Pflicht, die Pflicht zur Hilfe, die Erweckungspflicht. Es gibt keine andere Pflicht, und selbst die Gottesverpflichtung des Menschen, die Menschheitsverpflichtung des Gottes ist Hilfe» [8, s. 146]. («Обов'язок, земний обов'язок, обов'язок будити й **іти на поміч**; іншого немає обов'язку, і навіть обов'язок людини перед Богом і Бога перед людиною – це йти на поміч» [4, с. 127].)

Ця думка з'являється після довгих розмірковувань і набуває повного завершення у фіналі роману. З цими розмірковуваннями пов'язані й думки Броха-Вергілія про долю Орфея і поета як такого: «...er dämonisch der Schönheit verhaftet,

dämonisch trotz seiner göttlichen Gabe, ein Rauschbringer, doch nicht ein Heilsbringer der Menschen...» [8, s. 150] (...«його демонічно пополнила краса, – демонічно, попри божественний дар співака; **людям він ніс не спасіння**» [4, с. 131]. Бо ж божественність у красі – лише видимість, «солодкий самообман», а божественна видимість – ще не сама божественність.

Так, Орфей дарував п'янку насолоду, «та стати спасителем йому не судилось ніколи, бо поводитир, що ніс людям спасіння, відкинув мову краси, він проник під холодну її поверхню, під поверхню поезії, від добувсь до отих простих слів, які, підступивши до самої смерті й пізнавши її, навчилися завдяки цьому достукуватися до замкненого у собі ближнього, перед ним відчиняти двері до істинної допомоги; він добувсь до простої мови щирої доброти, до мови щирих людських чеснот, до мови пробудження» [4, с. 139].

Рефлексії Вергілія завершуються очікуванням висновком: «...в'язень величі і власної малости й вільний від неї, мудрець і невіглас, – він спромігся нарешті втямити те, що давно знав, що давно вистраждав, і тоді воно з уст його зірвалося дуже скупкою фразою, надто скупкою і недостатньою, щоб невимовність, велику, як вічність, передати словами, зірвалось в одному подиху, одним зітханням, одним криком: **“Енеїду” спалити!**» [4, с. 173]. Так починається духовне відродження поета, збирання його «я» (за Броховою теорією цінностей), набуття цілісності.

Хто нічого в житті не пізнав, той із пізнанням іде до тих, хто пізнання прийняти не хоче. На закиди, що він сам підніс Рим до висот божественних, Вергілій відповідає: «Рим я прикрасив, та мій чин має не більшу цінність, аніж оті статуї у Меценатових парках... Не з ласки митців живе Рим... Статуї хтось поскидає, “Енеїду” хтось спалить...» [4, с. 232].

На його думку, справжнє мистецтво руйнує всі межі, проникає у нові, донині не звідані сфери душі, споглядання і вияву, воно проникає до споконвічного, до безпосереднього, до реального – до істинно реального. «Рим – це камінь, міста наші – камінь, але просто диво, що в них, як-не-як, проростає і щось таке первісне, ...як-не-як – реальне, як-не-як – поезія...» [4, с. 247]. Чистота серця, лиш її він вважає безсмертною.

«Творіння твоє, – переконує поета цезар, – це сам Рим, і тому воно власність римлян, усього народу. Всієї держави, якій ти слугуєш, і якій слугувати повинні усі ми... тільки те, чого ми не звершили, належить лиш нам...; але те, що таки уже звершено, належить усім, цілому світу належить» [4, с. 306]. І ось відповідь митця: «Цезаре, поема

моя, – це якраз те, що не звершено...». Він відчував власну незавершеність, і незавершеним лишилось його нескінченне завдання. **Вергілій переконаний, що не досяг своєї мети**, та й її не досягне ніхто, бо вона за межами можливого, осяжного.

Однак Октавіан упевнений, що «Енеїда» наповнена високим пізнанням, у ній – широка картина Риму: «ти змалював його всього – з богами його, ратоборцями і простолюдом; ти змалював його славу і його благочестя, змалював усі римські терени і римські часи, що сягають корінням аж до могутнього нашого троянського пращура...» [4, с. 311]. Вергілія вже не переконати: «Zur Erkenntnis des Lebens bedarf es nicht der Dichtung» («...щоб пізнати життя, о... щоб пізнати життя, о мій Цезарю, не потрібна поезія... [8, с. 352]).

Свою творчість Вергілій Броха сприймає як шукання пізнання, але не саме пізнанням. А пізнання приходить зі смертю. І він прагнув «пізнання смерті». Бо лише з глибокого сенсу смерті, на його переконання, впливає незмірний сенс життя: «...якби щось нездоланне не спонукало нас кожною думкою, кожною мрією підступати наосліп до смерті, – якби не ця страхітлива принука наблизитись до смерті, то в нас не було б і поетів-трагіків, не було б і Есхіла...» [4, с. 317].

Поет розуміє, що Октавіан Август не може прийняти його рішення: «...niemals wurde dieser Mann einzusehen fähig sein, daß die Opferung des Gedichtes unabweisbare Notwendigkeit war...» [8, с. 359]. («Ні, цей чоловік не зрозуміє ніколи, що принести поему в жертву – це неминучий обов'язок» [4, с. 317]). Август запрошує поета до Риму, де б він міг написати власний коментар до великого творіння. Але Вергілій уже належить великій цілісності, вічній *Єдності*: «...де той Рим? І де вже він сам? Де він лежить? Якщо це – Брундизій, то де міські вулиці? Чи не біжать вони просто в нікуди, звиваючись, одна з одною переплітаючись, перетинаючи вулиці Рима й Атен, вулиці решти всіх міст на світі?.. все розпливається, тане, і видно один лиш міський краєвид, одну лиш єдину картину: позбавлена тіней земля, і катма й натяку на сторони світу, і де тепер схід той – хтозна» [4, с. 321].

«Erkenntnis ist nicht Eigenangelegenheit des Einzelnen, o Cäsar; Erkenntnis ist Angelegenheit der Gesamtheit», – стверджує Вергілій [8, с. 365] («Пізнання – це не чиясь особиста справа, пізнання – це справа усіх» [4, с. 323]). А для поета важливо неземне у земному пізнати і завдяки цьому пізнання надати неземному земного образу. Для нього і Рим засновано як символ пізнання, і він несе в собі істину, набуває реальної. «Римська держава пізнанням породжена,

себе перевершить; порядок її стане царством пізнання». «...У царстві пізнання свобода людини не знатиме меж, і саме із неї постане всеосяжна свобода світу» [4, с. 351].

Через прагнення пізнання, за твердженням Броха, Вергілій прийшов до Бога-Спасителя, бо так само прийшов до нього і він сам. Ось як звучить пророцтво Вергілія за Брохом: «Навіть Спаситель і його істина – навіть вони уже вплетені в тканину пізнання нашого часу. Спаситель прийде, як настане пора його» [4, с. 374]. «Серце Боже й людське, воно в Божих обіймах, в обіймах людини й саме обіймає бога й людину» [4, с. 210]. «Бог і людина зрослися до знову воскреслого творива, прийдешнє, прийдешнім освячене в ім'я Отця, прийдешнім освячене в ім'я Сина, з прийдешнім заручене в Духові...» [4, с. 211].

Ось так добігав кінця шлях Вергілія за Брохом: «...де він непомітно губився в полях, де хліби золотистими хвилями котяться. Там де худобина поруч із левом лежить, там янгол постав перед ним...» [4, с. 222]. У раю...

А ось і кульмінація роздумів, розуміння поетичного покликання, переходу на новий рівень існування: «...schlummerte der Erlöserwunschnicht im Dichter mit noch weit größerer Traumgröße als in allen anderen Menschen?» [8, s. 421] («...чи не дримає в поеті бажання стати Спасителем – ця велика спокуса і мрія, куди більша, ніж у решти людей?» [4, с. 374]). «Der Menschen zur Liebe, der Menschheit zur Liebe wird der Heilbringer sich selber zum Opfer bringen, wird er mit sich seinem Tode selber zur Erkenntnistat machen, zur Tat, die er dem All entgegenwirft, auf daß aus solch höchstem Wirklichkeitsbild dienender Hilfe sich aufs neue die Schöpfung entfalte» [8, s. 424] («З любови до нас, до людей... Спаситель принесе себе в жертву, власну смерть він оберне на діяння, натхненне пізнанням, і це діяння кине він в обличчя усесвіту, щоб із цього найвищою мірою реального образу служіння і зречення знову стало творення» [4, с. 376]).

Коли ж Вергілій-Брох зважається на остаточне судження про себе і своє творіння, то воно наймовірно болісне, але спокійно і щиро усвідомлене:

«Моє діяння... то було себелюбство, навряд чи було то діяння, про самопожертву я вже й не кажу Як і кожне мистецьке творіння, "Енеїда" породжена теж сліпотою. сліпотою фальшивою... все, все, що ми творимо. то лише витвір її, а для сліпоти справдешньої нам бракує смирення.» [4, с. 377].

А ось і присуд. «Das ich mein Leben nicht zum Opfer habe weihen können. , muß ich mein Werk

dazu bestimmen... es soll zur Vergessenheit sinken und ich mit ihm...» [8, s. 425–426] («Принести у жертву життя своє... я не зміг, тож мені доведеться принести у жертву свою "Енеїду"... Вона повинна канути у забуття, а разом із нею і я» [4, с. 378]).

Так, має бути знищено те, в чому немає пізнання, немає свободи. Поет переконаний, що саме так він прислужиться спасінню народу, і саме так «закон істини пробудиться від дрімоти». Ця жертва – його найвищий обов'язок. Служіння і зречення.

Як бачимо, все значно складніше, аніж «прославляв, а не зображував». І чи не є для Вергілія віддати Енеїду Октавіану більшою жертвою, аніж її спалити?

Поріг перейдено. Далі поведінка християнина, в основі якої – смирення. «Забери манускрипт із собою до Риму...» [4, с. 383], «...та натомість я хочу попросити тебе про одну ласку...» [4, с. 388]. Вергілій просить цезаря дати волю його рабам. Бо «...царство живої реальності буде не царством народних мас і навіть не царством народів, а царством людської спільності, і її осередком буде людина, знаннями збагачена, буде окрімна душа людська, гідність її і свобода, буде неземна її богоподібність» [4, с. 358].

Процес відмирання старих пріоритетів і народження нових у неосяжних глибинах душі античного поета, що болісно звільняється від орфізму, служіння красі й доєднується до найважливіших християнських цінностей – любові до людини, служіння, смирення, самозречення та милосердя (це за 19 років до народження Христа), добігає кінця.

Над голосами Вергілія і Октавіана Августа, які дискутують, лине: «...вічне буде царство, а смерті не буде» [4, с. 357].

Тож Брох, орієнтуючись певною мірою на поему Данте, яка стала шляхом пізнання для великого італійця, протиставляє Вергілія Орфею, співцю краси, оскільки приходить до пізнання, що істина – у здатності «будити й іти на поміч». І справа тут не тільки в актуальній для німецькомовного роману 1930–1940-х проблемі відкидання «спокуси красою» і визнання етичної відповідальності мистецтва перед життям. Брох – «математик мрії» (В. Йене), «інтелектуальний містик» (Г. Коопман) – впевнено заходить у сферу релігійних і філософських питань і знаходить там відповіді. Вкотре розказана відома історія стає смислотворчим інструментом, знаряддям для мислення, для народження нових інтерпретацій, продукує нові сенси.

«...і Всесвіт упав перед словом...»

Список літератури

1. Арендт Х. Люди за темних часів. Київ : Дух і Літера, 2008. 320 с.
2. Біблер В. Культура. Діалог культур. Київ : Дух і Літера, 2018. 368 с.
3. Блум Г. Західний канон: книги на тлі епох / пер. з англ. під заг. ред. Р. Семківа. Київ : Факт, 2007. 720 с.
4. Броч Герман. Смерть Вергілія / пер. з нім. О. Логвиненка. Київ : В-во Жупанського, 2014. 475 с.
5. Данте Аліг'єрі. Божественна комедія / пер. Є. Дроб'язка. Київ : Дніпро, 1976. 679 с.
6. Вергілій. Енеїда / пер. М. Білика. Київ : Дніпро, 1972. 356 с.
7. Ерохин А. В. Эволюция жанра романа в позднем творчестве Германа Броха : автореферат дис. канд. филол. наук : 10.01.05. МГУ. Москва, 1990. 24 с.
8. Broch Hermann. Der Tod des Vergil. Rhein-Verlag, Zürich, 1947.
9. Kiss E. Hermann Broch: Werk und Wirkung. Bonn: Bouvier, 1985.
10. Mills L. Narrative Therapy. *Routledge Encyclopedia of Narrative Theory*. London : Routledge, 2005. Pp. 375–376.

References

- Arendt, Kh. (2008). *Liudy za temnykh chasiv*. Kyiv: Dukh i Litera [in Ukrainian].
- Bibler, V. (2018). *Kultura. Dialoh kultur*. Kyiv: Dukh i litera [in Ukrainian].
- Blum, H. (2007). *Zakhidnyi kanon: knyhy na tli epokh* (R. Semkiv, Ed. & Trans.). Kyiv: Fakt [in Ukrainian].
- Broch, H. (1947). *Der Tod des Vergil*. Rhein-Verlag, Zürich.
- Broch, H. (2014). *Smert Verhiliia* (O. Lohvynenko, Trans.). Kyiv: Vydavnytstvo Zhupanskohe [in Ukrainian].
- Dante, A. (1976). *Bozhestvenna komediia* (Ye. Drobiazko, Trans.). Kyiv: Dnipro [in Ukrainian].
- Kiss, E. (1985). *Hermann Broch: Werk und Wirkung*. Bonn: Bouvier.
- Mills, L. (2005). Narrative Therapy. In *Routledge Encyclopedia of Narrative Theory* (pp. 375–376). London: Routledge.
- Verhiliia. (1972). *Eneida* (M. Bilyk, Trans.) Kyiv: Dnipro [in Ukrainian].
- Yerokhin, A. V. (1990). *Evoliutsiia zhanra romana v pozdnem tvorchestve Germana Brokha* (Extended abstract of candidate's thesis). Moskva [in Russian].

J. Goridko

“TO EXPRESS THE INEXPRESSIBLE, AS GREAT AS ETERNITY, IN WORDS...”. THE PROBLEM OF POETIC AND HUMAN VOCATION IN HERMANN BROCH’S NOVEL *THE DEATH OF VIRGIL*

The article deals with the eternal problem of the creator and his creation, raised by the Austrian writer of the first half of the twentieth century, Hermann Broch, in his majestic novel “The Death of Virgil”. Broch gives his own interpretation of the intention of the ancient poet at the end of his life to destroy his most perfect work, one of the glorious examples of ancient Roman literature – “The Aeneid”, thus comprehending his work (as well as Broch his own) as a desire to know the truth. The Austrian writer, based on his own theory of values, insists on the Christian component of Virgil’s difficult decision, arguing that the poet’s real duty is not to serve beauty, but to “wake up and come to the rescue.” In the simultaneous co-presence of antiquity, the Middle Ages, and modernity in the work, new meanings are born related to the problem of poetic and human vocation.

The article focuses on Broch’s creation of his own Orphic (Virgil’s) myth, where Virgil came to God the Savior through the desire for knowledge, the process of the dying out of old priorities and the birth of new ones in the vast depths of the soul of the ancient poet, painfully freed from Orphism and joining the most important values: love for humanity, service, humility, self-denial, and mercy.

Keywords: “total image”, “value theory”, creator, creation, knowledge, truth, beauty, sacrifice, service.

Матеріал надійшов 31.08.2021

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)